

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v6.2024.10>**Н. В. Гришина**

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувачка кафедри державно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

orcid.org/0000-0001-6828-5338

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ЯК СФЕРА ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ

Стаття присвячена спробі окреслити концептуальний підхід розуміння взаємозв'язку предмету та принципів адміністративного права, який би інтегрував сучасні наукові надбання та охоплював ключові аспекти досліджуваних явищ. У статті зазначається, що визначення та дослідження принципів адміністративного права є важливою умовою формування сучасного погляду на предмет адміністративного права України, на відносини, які формуються цією галуззю права. Це пояснюється тим, що принципи права виступають як базисні положення, що формують ідеологію та методологію правового регулювання у відповідній галузі права. Звертається увага на те, що з іншого боку, предмет адміністративного права конкретизує зміст принципів, забезпечуючи їх реалізацію у процесі правозастосовної діяльності. З'ясується, що такий взаємозв'язок створює основу для розвитку адміністративного права відповідно до сучасних суспільно-політичних трансформацій. У статті підкреслюється, що предмет адміністративного права охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із діяльністю публічної адміністрації, забезпеченням прав громадян, організацією і функціонуванням публічної влади. У цьому контексті принципи адміністративного права виступають основою для формування правових норм, які регулюють ці відносини і діяльність публічної влади. Вони забезпечують системність і узгодженість регулювання, що є ключовим чинником у визначенні меж предмета адміністративного права. Звертається увага на те, що принципи адміністративного права є фундаментальною основою, яка визначає характер і спрямованість регулювання публічно-правових відносин. Вони становлять сукупність основоположних ідей, що обумовлюють зміст правових норм, визначають цілі діяльності публічної адміністрації та впливають на формування правозастосовної практики. Робиться висновок, що взаємозв'язок між предметом адміністративного права та його принципами має двосторонній характер. З одного боку, принципи визначають зміст, спрямованість та межі адміністративно-правового регулювання. З іншого боку, предмет адміністративного права наповнює ці принципи конкретним змістом, забезпечуючи їх реалізацію у процесі регулювання суспільних відносин. Такий взаємозв'язок забезпечує стабільність, логічність і цілісність адміністративно-правового регулювання, а також його відповідність сучасним процесам державотворення та правотворення.

Ключові слова: принципи, галузь права, предмет права, адміністративне право, предмет адміністративного права, принципи адміністративного права, адміністративно-правове регулювання.

Hryshyna N. V. ADMINISTRATIVE LAW AS A SPHERE OF OBJECTIVIZATION OF PRINCIPLES

The article is devoted to outlining a conceptual approach to understanding the interconnection between the subject and principles of administrative law, which would integrate contemporary scientific achievements and encompass the key aspects of the phenomena under study. The article notes that defining and studying the principles of administrative law is an essential condition for forming a modern perspective on the subject of administrative law in Ukraine and on the relationships formed by this branch of law. This is explained by the fact that the principles of law serve as fundamental provisions that shape the ideology and methodology of legal regulation within the respective branch of law.

Attention is drawn to the fact that, on the other hand, the subject of administrative law specifies the content of the principles, ensuring their implementation in the process of law enforcement activity. It is clarified that such an interconnection creates the foundation for the development of administrative law in accordance with contemporary socio-political transformations.

The article emphasizes that the subject of administrative law encompasses a wide range of social relations related to the activities of public administration, the protection of citizens' rights, and the organization and functioning of public authority. In this context, the principles of administrative law serve as the basis for forming legal norms that regulate these relationships and the activities of public authority. They ensure systematic and consistent regulation, which is a key factor in defining the boundaries of the subject of administrative law.

Attention is drawn to the fact that the principles of administrative law are a fundamental basis that determines the nature and orientation of the regulation of public-law relations. They represent a set of foundational ideas that determine the content of legal norms, define the goals of public administration activities, and influence the formation of law enforcement practices.

It is concluded that the interconnection between the subject of administrative law and its principles is bilateral. On the one hand, the principles define the content, orientation, and boundaries of administrative legal regulation. On the other hand, the subject of administrative law fills these principles with specific content, ensuring their implementation in the regulation of social relations. Such an interconnection ensures the stability, logical consistency, and integrity of administrative legal regulation, as well as its alignment with modern processes of state-building and law-making.

Key words: principles, branch of law, subject of law, administrative law, subject of administrative law, principles of administrative law, administrative legal regulation.

Постановка проблеми. Визначення та дослідження принципів адміністративного права є важливою умовою формування сучасного погля-

ду на предмет адміністративного права України, на відносини, які формуються цією галуззю права. Це пояснюється тим, що принципи права

виступають як базисні положення, що формують ідеологію та методологію правового регулювання у відповідній галузі права. З іншого боку, предмет адміністративного права конкретизує зміст принципів, забезпечуючи їх реалізацію у процесі правозастосовної діяльності. Такий взаємозв'язок створює основу для розвитку адміністративного права відповідно до сучасних суспільно-політичних трансформацій. У зв'язку з цим, аналіз принципів адміністративного права неможливий без глибокого розуміння його предмета, який визначає межі та зміст правовідносин, що регулюються цією галуззю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сутності предмету адміністративного права, його принципів привертала увагу багатьох вчених, праці яких заклали сучасне уявлення про ці правові явища. Безумовно, сучасні наукові дослідження предмету адміністративного права та його методів не можна проводити не спираючись на праці таких вчених, як Ю. П. Битяк, Т. О. Гуржій, В. В. Галуцько, В. М. Гаращук, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Р. С. Мельник, С. В. Петков, С. Г. Стеценко та ін. При цьому переважна більшість авторських дефініцій предмету адміністративного права та його принципів репрезентують кардинально різні підходи до їх змісту та сутності. Різноманіття наукових підходів до трактування предмету та принципів адміністративного права впливає на ефективність вирішення теоретичних і прикладних питань адміністративного права, і створює перешкоди на цьому шляху. Відсутність єдиного концептуального бачення цих питань ускладнює формування цілісної моделі розвитку галузі адміністративного права та її базових засад. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у формулюванні єдиного концептуального підходу до визначення та розуміння предмету адміністративного права і його взаємозв'язку і взаємовпливу з принципами адміністративного права.

Метою статті є окреслення єдиного концептуального підходу до розуміння взаємозв'язку предмету та принципів адміністративного права, який би інтегрував сучасні наукові надбання та охоплював ключові аспекти досліджуваних явищ.

Результати дослідження. Проблематика предмета права є основоположною для галузі адміністративного права, оскільки предмет права визначає межі та особливості її правового регулювання, побудови системи цієї галузі права, зміст та особливості публічно-правових відносин. Адміністративне право є основною галуззю вітчизняної науки, норми якого регулюють відносини публічної влади з громадянами, установами, організаціями та іншими суб'єктами у процесі виконання публічно-владних функцій публічною адміністрацією.

Політичні та правові трансформації, які постійно відбуваються в державі, реформи в сфері

публічного адміністрування, децентралізація влади, а також європейська інтеграція, обумовлюють те, що адміністративне право потребує постійного оновленого поглядів стосовно розуміння сутності його предмета.

Традиційно, дуже довгий період часу, у науці адміністративне право розглядалося як галузь, що охоплює правовідносини, пов'язані з управлінською діяльністю держави. Дослідники акцентували увагу на тому, що адміністративне право регулює відносини між органами виконавчої влади та суб'єктами, які підпорядковуються їхній юрисдикції.

Класичні підходи до визначення предмета адміністративного права ґрунтуються на аналізі функціонування державного апарату, правового регулювання діяльності органів виконавчої влади та забезпечення законності в адміністративно-правових відносинах.

Одним із перших, хто на доктринальному рівні заклав основи сучасної концепції предмету адміністративного права, був В. Б. Авер'янов. Як писав цей видатний вчений, адміністративне право є необхідною умовою і засобом функціонування публічної влади у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Але сучасне українське адміністративне право не відповідає своєму об'єктивному призначенню. Функція цієї галузі права залишається істотно деформованою. Це виявляється передусім у тому, що й досі, не тільки у суспільній свідомості, а й серед фахівців-юристів зберігається властива радянському періоду певна абсолютизація лише двох аспектів суспільного призначення адміністративного права, а саме:

а) з одного боку, як «управлінського» права, тобто як засобу управлінського впливу держави на суспільні процеси;

б) з іншого — як «карального» права, яке регламентує використання державою у відносинах із громадянами різноманітних засобів адміністративного примусу, зокрема заходів адміністративної відповідальності [1; 2].

У своїх дослідженнях відомий вчений підкреслював, що українське адміністративне право потребує радикальних реформ. Його вирішальним спрямуванням має бути принципова зміна суспільної ролі і призначення цієї галузі у функціонуванні публічної влади [1; 2].

В. Б. Авер'янов писав, що адміністративне право це галузь, яка регулює суспільні відносини у сфері державного управління, підкреслюючи при цьому вертикальний характер адміністративних зв'язків між органами виконавчої влади та підпорядкованими їм суб'єктами. У його роботах адміністративне право постає як комплекс правових норм, які встановлюють порядок організації, компетенцію, форми та методи діяльності органів виконавчої влади. Такий підхід вбачає адміні-

стративне право інструментом реалізації функцій держави в різних сферах суспільного життя, при цьому публічна адміністрація орієнтована на «людноцентристському» підході до здійснення своїх функцій [2; 3].

Ю. П. Битяк визначає предмет адміністративного права як сукупність суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, діяльності місцевого самоврядування, внутрішньоорганізаційній діяльності підприємств, установ і організацій, діяльності органів виконавчої влади, їхніх посадових осіб та забезпеченні прав і свобод громадян у цих відносинах (здійснення правосуддя у формі адміністративного судочинства). На думку Ю. П. Битяка, адміністративне право має інтегративний характер, охоплюючи норми, які регулюють управлінську діяльність, процедурні питання та контрольні механізми [4].

Є. В. Кубко розглядає адміністративне право як «систему норм, що забезпечує організацію та функціонування апарату державного управління». У своїй праці він підкреслює, що адміністративне право є основою для забезпечення належної взаємодії держави та суспільства [5]. Ігонін Є. В. акцентує увагу на практичному аспекті адміністративного права, зазначаючи: «адміністративне право сприяє реалізації державної політики через нормативне регулювання управлінських процесів» [6].

Аналогічними є погляди В. Л. Ортинського, О. І. Остапенка, З. Р. Кісіль, М. В. Коваліва та ін., які висвітлюючи предмет адміністративного права також акцентують увагу на регулюванні публічно-управлінських відносин, які виникають у процесі реалізації органами виконавчої влади своїх повноважень. У працях цих вчених підкреслюється, що адміністративне право охоплює як вертикальні відносини між органами влади та громадянами, так і горизонтальні правовідносини між суб'єктами адміністративної діяльності [7; 8].

Узагальнюючи наведені визначення, можна зазначити, що адміністративне право в науці традиційно розглядається як галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері публічного управління. Основна увага дослідників приділялася регулюванню діяльності органів виконавчої влади, їх компетенції, форм і методів реалізації повноважень, а також забезпеченню прав і свобод громадян у цих правовідносинах. Більшість розумінь предмету адміністративного права зосереджувалися на вертикальних зв'язках у самій системі публічного управління, що було характерним для державного апарату у перші десятиліття незалежності України.

Сьогодні адміністративне право все частіше розглядається через призму взаємодії публічної влади та особи, із наголосом на забезпеченні прав і свобод особи, публічній підзвітності адміністрації та орієнтації її на людноцентризм. Відбува-

ється переосмислення соціальної ролі та призначення публічної влади в суспільстві, її функцій, завдань, інструментів діяльності, що не може не вплинути на зміни у розумінні предмету адміністративного права.

Таким чином, можна стверджувати, що визначення адміністративного права, сформульовані у перші десятиліття незалежності України, є фундаментальними, проте вони потребують адаптації до сучасних процесів державотворення. Процеси оновлення наукових підходів тривають, і адміністративне право набуває дедалі більшого значення як інструмент ефективного врядування, захисту прав громадян і забезпечення публічного інтересу.

Тому, варто погодитися з С. В. Петковим, який підкреслює важливість чіткого визначення предмета адміністративного права для подальшої трансформації механізмів управління та очищення адміністративного права від елементів, що йому не властиві. Це дає можливість забезпечити ефективність державного управління і відповідність адміністративного права до сучасних потреб суспільства, враховуючи постійні зміни в соціально-економічній сфері. Визначення предмета, методу та системи адміністративного права є основою для правильного функціонування цієї галузі права, оскільки дозволяє встановити чіткі межі його застосування, а також визначити, які відносини підлягають регулюванню в межах адміністративного права, зазначає С. В. Петков у своїй праці [9, с. 37].

Подальші трансформаційні політичні, економічні, суспільні та інші процеси, що відбувалися і продовжують відбуватися в нашій державі поступово приводять до оновлення наукових підходів у розумінні предмету адміністративного права.

Сучасна доктрина адміністративного права базується на переоцінці його соціальної цінності та призначення.

В умовах демократичної правової держави адміністративне право виконує функцію забезпечення реалізації прав і свобод громадян у сфері публічно-правових відносин. В основі цього підходу лежать конституційні принципи, зокрема положення статті 3 Конституції України, відповідно до яких права і свободи людини є визначальними для функціонування усього апарату держави, який виконує, як слушно зазначає В. К. Колпаков, свої публічні зобов'язання перед людиною [10]. Адміністративне право, таким чином, має бути спрямоване на встановлення балансу між інтересами публічної адміністрації та людиною.

С. Г. Стеценко, аналізуючи існуючі підходи до визначення сутності предмета адміністративного права, виділяє кілька характерних ознак цієї галузі права, серед яких особливу увагу приділяє відмові від обмеження предмета лише управлінськими відносинами. Зокрема, він зазначає, що

сучасні трактування предмета адміністративного права повинні враховувати більш широкий спектр суспільних відносин, а не лише ті, що безпосередньо пов'язані з організацією та здійсненням виконавчої влади. Такий підхід, який колись був започаткований В. Б. Авер'яновим у межах «людиноцентристської» теорії адміністративного права, сьогодні домінує в наукових працях, що стосуються вивчення цієї проблематики [11, с. 23]. На думку професора С. Г. Стеценка, предмет адміністративного права – це суспільні відносини, що виникають у процесі: 1) зовнішньоорганізаційної управлінської діяльності органів публічної адміністрації; 2) внутрішньоорганізаційної управлінської діяльності апаратів усіх органів публічної адміністрації та адміністрацій державних підприємств, установ та організацій; публічно-сервісної діяльності органів публічної адміністрації; 3) реалізації делегованих повноважень органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; 4) застосування заходів адміністративної відповідальності; 5) реалізації юрисдикції адміністративних судів [12, с. 19].

Досліджуючи питання щодо сучасного предмету адміністративного права Р. С. Мельник пише, що його розвиток дозволяє виокремити низку ключових суспільних відносин, які підпадають під регулювання галузі адміністративного права. По-перше, до предмета адміністративного права належать відносини, що виникають у процесі безпосереднього здійснення влади народом України. По-друге, вагомою складовою предмета адміністративного права, на думку Р. С. Мельника, є відносини між приватними особами та суб'єктами публічного адміністрування, у разі коли останній діє щодо приватної особи через використання одного чи сукупності адміністративно-правових інструментів. Третя категорія охоплює відносини між суб'єктами публічного адміністрування та іншими органами публічної влади, які не перебувають у відносинах підпорядкування. Четвертим важливим елементом предмета адміністративного права, як пише Р. С. Мельник, є внутрішньоорганізаційні відносини, що виникають у процесі діяльності органів публічної влади. Предмет адміністративного права, як вважає Р. С. Мельник, охоплює також відносини, пов'язані з управлінням публічною власністю, включаючи як об'єкти загального користування (дороги, мости), так і спеціального призначення (лікарні, школи). Крім того, до адміністративно-правових відносин належать питання відповідальності суб'єктів публічного адміністрування за шкоду, завдану приватним особам їхніми діями або рішеннями. Ще одним важливим аспектом є регулювання фактичних дій суб'єктів публічного адміністрування, що здійснюються у межах їхніх повноважень, але не мають безпосередніх юридичних наслідків.

До таких дій належать, наприклад, патрулювання поліції або інформаційні кампанії державних органів. Нарешті, підсумовує вчений, адміністративне право регулює юридичний статус суб'єктів адміністративно-правових відносин, визначаючи їхні права та обов'язки, повноваження та порядок їхньої реалізації [13].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що предмет адміністративного права охоплює широке коло суспільних відносин, пов'язаних із діяльністю публічної адміністрації, захистом прав громадян та організацією публічної влади. Визначення цих відносин дозволяє чітко окреслити межі адміністративно-правового регулювання та сприяє ефективному виконанню публічною владою своїх зобов'язань в публічно-правових відносинах.

В. К. Колпаков зазначає, що саме «відносини щодо виконання адміністративних зобов'язань публічної адміністрації перед суспільством – є предметом адміністративно-правового регулювання, або предметом адміністративного права. Цією категорією – відносинами адміністративних зобов'язань – об'єднуються чотири типи відносин, кожен з яких є складовою частиною предмета адміністративного права. Це відносини: а) публічного управління; б) адміністративних послуг; в) відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність; г) відповідальності за порушення встановленого порядку і правил» [14].

Аналіз сучасних наукових підходів дозволяє дійти висновку, що предмет адміністративного права не обмежується лише відносинами у сфері виконавчої влади, а включає й інші види правовідносин, які забезпечують належне функціонування публічної адміністрації, реалізацію прав громадян та виконання публічно-правових зобов'язань держави перед суспільством.

Взаємозв'язок предмета адміністративного права з його принципами має фундаментальне значення для розуміння сутності цієї галузі права та визначення її ролі у системі правового регулювання.

Принципи адміністративного права є основоположними засадами, які визначають спрямованість і зміст регулювання суспільних відносин, що складають предмет адміністративного права. Вони формують підґрунтя для розуміння сутності предмета цієї галузі права, впливають на його розвиток і конкретизацію в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Предмет адміністративного права охоплює широкий спектр суспільних відносин, пов'язаних із діяльністю публічної адміністрації, забезпеченням прав громадян, організацією і функціонуванням публічної влади. У цьому контексті принципи адміністративного права виступають основою для формування правових норм, які регулюють ці від-

носини і діяльність публічної влади. Вони забезпечують системність і узгодженість регулювання, що є ключовим чинником у визначенні меж предмета адміністративного права.

Принципи адміністративного права є фундаментальною основою, яка визначає характер і спрямованість регулювання публічно-правових відносин. Вони становлять сукупність основоположних ідей, що обумовлюють зміст правових норм, визначають цілі діяльності публічної адміністрації та впливають на формування правозастосовної практики.

Крім того, принципи адміністративного права виконують системотворчу функцію, слугуючи орієнтиром для формування норм цієї галузі права. Вони забезпечують цілісність і внутрішню узгодженість адміністративного права, його системи, підгалузей та правових інститутів та дозволяють чітко структурувати нормативне регулювання в межах цієї галузі права та забезпечити його ефективність у процесі реалізації публічної влади.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що взаємозв'язок між предметом адміністративного права та його принципами має двосторонній характер. З одного боку, принципи визначають зміст, спрямованість та межі адміністративно-правового регулювання. З іншого боку, предмет адміністративного права наповнює ці принципи конкретним змістом, забезпечуючи їх реалізацію у процесі регулювання суспільних відносин. Такий взаємозв'язок забезпечує стабільність, логічність і цілісність адміністративно-правового регулювання, а також його відповідність сучасним процесам державотворення та правотворення.

Література

1. Авер'янов В.Б. Місце категорії «державне управління» в теорії адміністративного права. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 2.
2. Авер'янов В.Б. Нові риси предмета українського адміністративного права. *Персонал*. К., 2005. № 4. С. 76–80.
3. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс. *Підручник* у 2 т. Том 1. Загальна частина. К. : Юридична думка, 2004. 584 с.
4. Адміністративне право України. *Підручник*. Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін. К. : Юрінком Інтер. 2006. 544 с.
5. Кубко В.Д. Про предмет адміністративного права. *Право України*. 2000. № 5. С. 5–11.
6. Ігонін Р.В. Предмет адміністративного права в умовах трансформації вітчизняної системи права. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. Юридичні науки*. 2015. № 2. Т. 2. С. 126–130.
7. Основи держави і права України. *Підручник*. Ортинський В.Л. та ін. К. : Знання, 2008. 583 с.
8. Адміністративне право України. *Навч. посібник*. Остапенко О.І., Р.Кісіль М.В. Ковалів та ін. 3-е вид. К. : Алерта. 2011. 536 с.
9. Петков С.В. Предмет адміністративного права – константа в процесі трансформації суспільно-політичних відносин. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 35–42.
10. Колпаков В.К. Адміністративно-правові відносини: поняття та види. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf.
11. Стеценко С.Г. Сучасний погляд на предмет адміністративного права. *Публічне право*. 2016. № 1(21). С. 20–26.
12. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Вид. 3-є, перероб. та доп. К. : Атіка, 2011. 624 с.
13. Мельник Р.С. Новий погляд на «вічну» проблему: предмет адміністративного права. *Питання адміністративного права*. Кн. 2 . X. : ООО «Оберіг», 2018. С. 33–52
14. Колпаков В.К. Предмет адміністративного права: поняття, структура та система адміністративно-правових відносин. *Питання адміністративного права*. Кн. 2. X. : ООО «Оберіг», 2018. С. 8–24.